

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ S/3 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Махсус сон

№ S/3 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Специальный выпуск

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
Special Issue

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон

Республикаси Судьялар олий кенгаши
хузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети хузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги

Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Ҳайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Тахририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилди.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА**07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ***Шоев Иззатулло Хусенович*

СУДЕБНОЕ ДЕЛО В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ 7-15

Mirsoatova Sayyora Turg'unovna

KALTAMINOR MADANIYATINI DAVRIY MADANIY SANALASH MUAMMOLARI (sopol idishlar va uy-joylar misolida) 16-21

*Музаффаржон Мансуров*СОВЕТ ИТТИФОҚИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА ТАШҚИ ТУРИЗМ
РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ 22-32*Qodirova Ra'no Mamirjonovna*

O'ZBEKISTON SSR MAKTABLARIDA TARIX VA IJTIMOY FANLARNI O'QITILISHI (XX asrning 30-yillari) 33-38

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ*Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна*ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАР МОЛИЯВИЙ ОҚИМЛАРИНИ БОШҚАРИШДА
СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИНИНГ РОЛИ 49-45*Камчибеков Фарход Олимжонович*ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ВА КИЧИК САНОАТ ЗОНАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ ЖАҲОН
ТАЖРИБАСИ 46-53*Баратов Махсудали Назиралиевич*МИКРОМОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ ЧЕТ ЭЛ ТАЖРИБАСИ ВА ИЖТИМОЙ МУАММОЛАРНИ
ҲАЛ ЭТИШДАГИ РОЛИ 54-61*Nosirov Ilkhom Abbosovich, Ermatov Ilmidin Toshmatovich*ENVIRONMENTAL MANAGEMENT OF THE USE OF NATURAL RESOURCES IN THE
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY OF UZBEKISTAN 62-71*Nasirxodjaeva Dilafruz Sabitxanovna, Nurboyev Jalaliddin Mamadievich*O'ZBEKISTON MAXSUS IQTISODIY ZONALARINING EKSPORT KO'RSATKICHIGA TA'SIR
ETUVCHI OMILLAR REGERESSION TAHLILI 72-78*Aliyev Maruf*

HOW TO IMPROVE THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM? 79-85

*Ачилов Уйғунжон Улуғбекович*ПЕНСИЯ ЖАМҒАРМАСИ ДАРОМАДЛАРИ ҲАЖМЛАРИГА ОМИЛЛАР ТАЪСИРИНИНГ
ЭКОНОМЕТРИК ТАҲЛИЛИ 86-92*Ashurov Maxammadjon Sotvoldievich*O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI INNOVATSION MODELGA O'TISHINING AYRIM
YO'NALISHLARI 93-99*Абдуллаева Зулфия Иззатовна*МЕҲМОНХОНАЛАРНИ КЛАСТЕРЛАШ - МЕҲМОНХОНА БИЗНЕСИДА БОШҚАРУВНИНГ
САМАРАЛИ ШАКЛИ 100-106*Қурбонов Сирожиддин Қурбонович*МЕҲНАТ БОЗОРИДА ИШЧИ КУЧИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ
ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ 107-113

<i>Ismanov Ibroxim Nabiyevich</i> MHXS MUVOFIQ KONSOLIDATSIYALANGAN MOLIVAVIY HISOBOTLARNI SHAKLLANTIRISH TEXNIKASI	114-126
<i>Turobov Sherzod Alisherovich, Namozov Bekjon Bo'ron o'g'li</i> TIJORAT BANKLARI FAOLIYATI TAHLILINI TASHKIL QILISH	127-133
<i>Bahodirov Shohruh Bahodir o'g'li</i> O'ZBEKISTONDA TURIZM XIZMATLARI BOZORINING RIVOJLANISHI VA UNING MAKROIQTISODIY KO'RSATKICHLARGA TA'SIRI	134-143
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Tojaliyev Abdunosim Abdulxakimovich</i> INNOVATSIYA VA IJTIMOIIY MADANIY RIVOJLANISH	144-154
<i>Sagdullayeva Dilbar Shuxratovna</i> FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARI YOSHLAR IJTIMOIIY FAOLLIGINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA	155-162
<i>Abdumalikov Abdulatif Abidjanovich</i> ATROF MUHITGA INNOVATSION MUNOSOBATNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY- FALSAFIY ASOSLARI	163-168
<i>Xalliyev Jasurbek Iskandarovich</i> OGAHIIY TARIXIIY ASARLARIDA BILISH TUSHUNCHASI BILAN BOG'LIQ ERONIIY QATLAMGA OID MA'RIFIY-FALSAFIY ISTILOHLAR	169-173
10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
<i>Raximjonova Dilshodaxon Abubakir qizi</i> AN'ANAVIIY TERMINOLOGIYA MAKTABLARI	174-180
<i>Osinova Agata Viktorovna</i> СЛОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ПАДЕЖНОЙ СИСТЕМЕ РУССКОГО ЯЗЫКА УЗБЕКОЯЗЫЧНЫХ УЧАЩИХСЯ	181-186
<i>Ahmedova Aziza Komilovna</i> БАДИИЙ ОБРАЗ ТАСНИФИ, ТИПОЛОГИЯСИ ВА БАДИИЙ-ФУНКЦИОНАЛ ХУСУСИЯТЛАРИ	187-191
<i>Кучкарова Хафиза</i> HEMIS AДАБИЁТШУНОСЛИГИДА ЖАНРНИНГ ЎРНИ	192-196
<i>Комилова Муяссар Мавжудовна</i> ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ РУССКОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ ВОЕННОГО АКАДЕМИЧЕСКОГО ЛИЦЕЯ ПРИ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ	197-203
<i>Mirodilova Nargiza Mirvaliyevna</i> THE SEMANTIC - STRUCTURAL PRIORITIES OF ICT TERMINOLOGY	204-207

*Shirin Dadabayeva*COMPARATIVE SUPERSYNTACTIC INTEGRITY IN THE UZBEK AND ENGLISH
LANGUAGES

208-213

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР*Turdiyev Bexruz Sobirovich*

IBN SINONING HUQUQIY TA'LIMOTLAR RIVOJIDA QO'SHGAN HISSASI

214-220

*Матчанов Фахриддин Курамбой ўғли*МАҲКУМЛАРНИ АХЛОҚАН ТУЗАТИШ ВОСИТАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ БЎЙИЧА АЙРИМ
ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ

221-226

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Боборахматов Бобир Бўриевич*ЕНГИЛ АТЛЕТИКАНИНГ ЮГУРИШ ТУРЛАРИ БЎЙИЧА КЎП ЙИЛЛИК ТИЗИМЛИ
БОШҚАРИШ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯСИ

227-233

Uraimov Sanjar Ro'zmatovich

BOSHLANG'ICH MAKTAB O'QUVCHILARINING JISMONIY FAOLLIGINI BAHOLASH

234-238

*Shamuratov Jasur*O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARS JARAYONLARINI
TAKOMILLASHTIRISHDA YANGICHA PEDAGOGIK YONDASHUV

239-243

*Fedotova Kristina Anatolevna*THE SIGNIFICANCE OF INTEGRATING LANGUAGE SKILLS IN THE PROCEDURE OF THE
ENGLISH LANGUAGE TEACHING

244-250

*Устоев Абдураззоқ Қурбонovich*ЮҚОРИ МАЛАКАЛИ КУРАШЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ ЖАРАЁНИДА ПСИХОЛОГИК ҚЎЛЛАБ-
ҚУВВАТЛАШ

251-256

Ismoil Rustamov

CHOLG'U IJROCHILIGIDA DOIRA USULLARNING AHAMIYATI

257-263

*Erkaboyev Oybek Muhammadjonovich*X VA XI SINIF O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGINI CHAQIRUVGA QADAR
BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK-2021 TESTLARI BILAN QIYOSIY BAHOLASH

264-268

*Usmanova Dilnoza Muratovna*THE ROLE OF PROJECT METHODS IN REVEALING CREATIVITY OF ENGLISH
TEACHER

269-275

*Atabayeva Mavjuda Rustamovna*O'ZBEKISTON TABIIY GEOGRAFIYASINI O'QITISHDA KLASTER METODI ORQALI TANQIDIY
FIKRLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH

276-282

*Fayzullayeva Madina Abdumo'min qizi*TA'LIM KLASTERI SHAROITIDA TA'LIM JARAYONINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA
TASHKIL QILISH VA RIVOJLANTIRISHNING METODIKASI

283-289

Salimova Shahlo Sayfulloyevna

BO'LAJAK TEXNOLOGIYA O'QITUVCHILARINI MAKTABDA PSIXOLOGIK XAVFSIZ TA'LIM MUHITINI LOYIHALASH UCHUN TAYYORLASH 290-296

Matchanova Nargiza To'lqinovna

O'ZBEKISTONDA XORIJIY TALABALARNING IJTIMOY MOSLASHUV MUAMMOLARI 297-304

Erkaboyeva Feruz G'ayratovna

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA O'YIN VA O'YINCHOQLARNING O'RNI 305-309

Bozorova Aziza Saidmurot qizi

MAKTAB O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK TA'LIM MASALALARI (boshlang'ich ta'lim misolida) 310-315

Сулайманова Дилдора Назаровна

КРЕАТИВ ТАФАККУР ТУШУНЧАСИНИНГ ФАЛСАФИЙ ВА ПЕДАГОГИК МАНБАЛАРДАГИ ТАЛҚИНИ 316-325

09.00.00 - СИЁСИЙ ФАНЛАР

Фаррух Эшмаматов Эшқобил ўғли

СИЁСИЙ МАФКУРА – ЖАМИЯТ РИВОЖИ ВА ШАХС ФАОЛИЯТИНИНГ АМАЛИЙ АҲАМИЯТИНИ БЕЛГИЛАБ БЕРУВЧИ МУҲИМ ҒОЯЛАР ТИЗИМИ СИФАТИДА 326-334

*07.00.00 – Тарих фанлари***Mirsoatova Sayyora Turg'unovna**
Farg'ona davlat universiteti**KALTAMINOR MADANIYATINI DAVRIY MADANIY SANALASH MUAMMOLARI
(sopol idishlar va uy-joylar misolida)**

Annotatsiya. Mezolit davridan boshlab yurtimizda shakllangan madaniyatlar mahalliy ildizlarga ega bo'lib, O'zbekiston hududidan neolit davri qabilalari tomonidan o'zlashtirilishi qulay tabiiy sharoitlar bilan bog'liqdir. Mamlakatimizdagi neolit davriga oid Kaltaminor, Markaziy Farg'ona va Sazog'on qabilalarining madaniyati taraqqiyotining keyingi davrlari uchun tarixiy zamin tayyorlagan.

Kalit so'zlar: Dingilji 6, Qo'rg'oshin G, D, Toji Qazg'on 6a, Qirq Kiz 1, Jonboz 4, Jonboz 5 va 11, Mamur guruhi yodgorliklari Mamur 3 va 4, Bayramqazg'on guruhidan Bayramqazgon 4, Oqchadaryo koridor iva Shimoliy deltadan Toji -Qazg'on 2,3,6,8,10, 14, Qurali 1, Baraktom 10 hamda Jingildi 6.

Мирсоатова Сайёра Тургуновна
Ферганский государственный университет**ПРОБЛЕМЫ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРНОЙ ДАТИРОВК КАЛТАМИНОРСКОЙ
КУЛЬТУРЫ
(в случае керамики и жилья)**

Аннотация. Культуры, сформировавшиеся в нашей стране с эпохи мезолита, имеют местные корни, а их ассимиляция неолитическими племенами с территории Узбекистана связана с благоприятными природными условиями. Кальтаминорские, центральноферганские и сазоганские племена эпохи неолита в нашей стране подготовили историческую почву для следующих периодов культурного развития.

Ключевые слова: Дингильджи 6, Коргошин Г, Д, Таджи Казгон ба, Кырк Кыз 1, Жонбоз 4, Жонбоз 5 и 11, Мамурская группа памятников Мамур 3 и 4, Байрамказгон 4 из Байрамказгонской группы, Акчадарьинского коридора и от Северной дельты до Таджи-Казгон 2, 3, 6, 8, 10, 14, Курали 1, Барактом 10 и Джингильди 6.

Mirsoatova Sayyora Turgunovna
Fergana State University**PROBLEMS OF PERIODIC CULTURAL DATING OF KALTAMINOR CULTURE
(in the case of pottery and housing)**

Abstract. The cultures that have been formed in our country since the Mesolithic era have local roots, and their assimilation by Neolithic tribes from the territory of Uzbekistan is associated with favorable natural conditions. The Kaltaminor, Central Fergana and Sazogan tribes of the Neolithic in our country prepared the historical ground for the next periods of cultural development.

Key words: Dingilji 6, Korghoshin G, D, Taji Qazgon 6a, Qirq Kiz 1, Jonboz 4, Jonboz 5 and 11, Mamur group monuments Mamur 3 and 4, Bayramkazgon 4 from the Bayramqazgon group, Akchadarya corridor and from the North Delta to Taji-Kazgon 2, 3, 6, 8, 10, 14, Kurali 1, Baraktom 10 and Jingildi 6.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3SI3Y2023N02>

Kirish. Neolitga oid Kaltaminor madaniyati eng ahamiyatli davr hisoblanadi. A.V.Vinogradov Kaltaminor madaniyati yodgorliklarini xronologik jihatdan nisbiy uchta bosqichga ajratadi [1]. Ilk bosqichga Jonboz 4 ning quyi qatlamlari, Qavat 5, Kunyak 1 hamda Jonboz 31 yodgorliklari kiritilgan. Ushbu yodgorliklarning materiallari orasida xronologik farqi bo'lsa ham, lekin ular bir biriga juda o'xshash. Ehtimol Qavat 5, Kunyak 1 manzilgohlari va Jonboz 4 ilk paleolit davrining so'nggi bosqichlarga oid bo'lishi ham mumkin.

Ikkinchi guruhga Oqchadaryodagi Qavat 7 makoni hamda Janubiy delta va Oqchadaryo koridoridagi Dingilji 6, Qo'rg'oshin G, D, Toji Qazg'on 6a, Qirq Kiz 1, Jonboz 4 ning yuqori qatlami va Jonboz 32 topilmajoylari kiritilgan. Bu yodgorliklarni moddiy madaniyati sezilarli darajada farq qiladi.

So'nggi bosqich yodgorliklari soni va tarqalgan hududlari jihatidan eng yirik hisoblanadi. Biroq ularda topilmalar soni ko'p emas. Ularga Jonboz 5 va 11, Mamur guruhi yodgorliklari Mamur 3 va 4, Bayramqazg'on guruhidan Bayramqazgon 4, Oqchadaryo koridor iva Shimoliy deltadan Toji -Qazg'on 2,3,6,8,10, 14, Qurali 1, Baraktom 10 hamda Jingildi 6 yodgorliklari kiradi. Ushbu guruh yodgorliklari sopolida "belanchak", tishsimon naqshlar mayda geometrik kompozitsiyalar, o'yma bosma va to'g'ri chiziqli chizma naqshlar asosiy o'rin egallaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Kaltaminor madaniyatining dastlabki yorqin va klassik yodgorliklaridan biri ovchi hamda baliqchi jamoalarning Jonboz qal'a 4 makonidir. Yodgorlikni qazish hamda boshqa qo'shni manzilgohlarni tadqiq qilish asosida S.P.Tolstov tomonidan Kaltaminor madaniyati tushunchasi fanga kiritilgan [2] va tabiiyki, bu hududlardan topilgan boshqa yodgorliklar Jonboz qal'a 4 materiallari bilan taqqoslanib o'rganilgan edi. O'rta Osiyoning boshqa neolit davri madaniyatlaridan keskin farq qiladigan Kaltaminor madaniyati Xorazm arxeologik ekspeditsiyasining uzoq yillar davomidagi tadqiqod obyekti bo'lgan. Bunday tadqiqotlar natijasida O'zboy bo'ylari [3], Sariqamish [4] hamda Xorazm hududlarida [5] ko'plab Kaltaminor madaniyati yodgorliklari ochilgan. Shunga o'xshash yodgorliklar Qizilqumda [6] va Zarafshonning quyi oqimida [7] ham topib o'rganilgan va bu vohalardagi tadqiqodlar tufayli madaniy qatlamlari saqlanib qolgan Darbozaqir 1. 2 makonlari aniqlanadi [8].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolani tayyorlashda tarixiylik, tizimlilik, muammoviy-xronologik, muammoviy-maqsadli, mantiqiy yondashuv, sotsiologik kuzatuv va suhbat, qiyosiy tahlil usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. Shunday qilib, Kaltaminor madaniyati jamoalari O'rta Osiyo va janubiy-g'arbiy Qozog'iston hududlarida keng tarqalgani ilmiy isbotlanmoqda. Ushbu madaniyatning ilk bosqichlari katta qismi uchli, naqshlarga boy va ranglari chaplama bo'lgan sopol idishlar, yerto'la tipidagi yirik uylar va paraqali industriyasi bilan xarakterlanadi. Adabiyotlarda Kaltaminor madaniyati alohida etnik va til guruhiga oid jamoalardan tarkib topganligi borasida fikrlar mavjud [9]. A.V.Vinogradov Kaltaminor madaniyatini uchta

territorial variantlarga (Oqchadaryo, O'zboy, G'arbiy Qozog'iston va Qizilqum guruhiga kiruvchi yodgorliklarni ham alohida vaiantga ajratilishi mumkinligini ta'kidlagan [10, 11]. Keyinchalik quyi Zarafshon varianti ham ajratilgan bo'lib asosli ravishda Tuzkon guruhi nomini olgan.

Kaltaminor madaniyatini mahalliy variantlarga ajratish, ularni xronologik jixatdan davrlashtirish muammolari ham tadqiqodchilar tomonidan ko'rib chiqilgan. 1957-yilda Kaltaminor madaniyati yodgorliklarini ilk va so'nggi davrlarga ajratish A.V.Vinogradov tomonidan amalga oshirilgan [11]. A.V.Vinogradov Qizilqumning janubiy-g'arbiy hududlarida keng ko'lamda ish olib borib, Kaltaminor madaniyatiga tegishli yangi yodgorliklar topib o'rgandi. Zarafshon daryosini Qizilqum oralab oqqan Daryolisoy o'zanining oyog'-og'itma hududida madaniy qatlam yaxshi saqlangan boshqa bir yodgorlikni topib qazishmalar o'tkazdi. A.V.Vinogradov Kaltaminor madaniyatining yodgorliklarida tegishli yangi arxeologik komplekslar tahlili asosida uning Daryolisoy bosqichi mavjud ekanligini ilmiy asosladi va uning yil sanasi mill. avv V mingyillikka tegishli degan xulosaga keldi [12].

Endilikda Kaltaminor madaniyati uch bosqichga bo'linadi. Uning ilk bosqichi daryosimon bo'lsa, Jonbos 4 eng rivojlangan Saksavul yoki Qamishli bosqichi esa yakuniy bosqichidir. Ushbu tizimga ko'ra, ilk Kaltaminor uchun deyarli barchasi naqshlangan yumaloq tubli va o'tkir tubli qo'pol idishlar xarakterlidir. Mikrolitoit industriyasida plastinkalardan yasalgan va yo'nib, o'yib-kertib ishlangan poynaklar keng tarqalgan. Shuningdek, bifasial ishlangan bargsimon poynaklar ba'zan trapetsiyalar ham uchraydi. Ushbu ilk bosqichning sanasi er.avv. IV ming yillikning oxiri va III mingyillikning boshlari bilan belgilangan. So'nggi Kaltaminor davrida yassi tubli xurmachasimon sopol idishlar paydo bo'ladi va bu idishlarning katta qismi naqshsiz bo'lib avvalgi murakkab kompozitsion sxemalar yo'qoladi. Kremen toshlaridan ishlangan inventarlar orasida bifasial ishlangan poynaklar keng tarqaladi. Ko'p sonli nayzalar yoki uloqtiriladigan nayza poynaklari uchirindi yoki yirik plastinalardan ishlangan pichoqlar paydo bo'ladi. A.V.Vinogradovning fikriga ko'ra, so'nggi bosqichning sanasi er. avv. III ming yillikning ikkinchi yarmi II mingyillikning boshlari bilan belgilanadi [10-17].

Ushbu xronologik jadval tadqiqodchisi tomonidan stratigrafik ma'lumotlarga tayanib emas balki turli makonlar topilmajoylar materiallarini taqqoslash asosida ishlab chiqarib bo'lsada hozirgacha arxeologlar o'z tadqiqodlarida unga suyanadilar. Oqchadaryo deltasida (Xorazm) so'nggi Kaltaminor davri indusriyasida faqat sopol buyumlarigina o'zgaradi [4.80]. Shunga o'xshash holat Zarafshonning quyi oqimlarida ham qayd qilingan. Darbozaqir makonida (garchi A.V.Vinogradovning ta'kidlashicha uning qatlamlari to'liq ilk Kaltaminor davriga oid, deb hisoblansa-da), har uchala madaniy qatlamning chaqmoqtoshi inventari bir xilligi bilan xarakterlidir. Ammo Darboza qir qatlamlarida sopol buyumlarning sezilarli o'zgarishi ko'zga tashlanadi: quyi va o'rta qatlamlar sopollarning asosiy qismi naqshlarga boy yuqori qismi idishlarning faqat yuqori qismigina naqshlanganlari bilan ajralib turadi [9.8.9].

Ko'p hollarda mavsumiy panagohlar va makonlardan iborat bo'lgan Kaltaminor yodgorliklarining madaniy qatlamlari O'rta Osiyoning dehqonchilik makonlaridek qalin emas. Aynan shu holat Kaltaminor yodgorliklarining deyarli barchasida madaniy qatlamlarni tabiiy omillar ta'sirida yo'qolib ketishga sabab bo'lgan. Umuman, makonlarning hajmlari ham kichik, neolit va eneolit davri kichik dehqonchilik qishloqlaridan katta emas. Ba'zan chaqmoqtoshli buyumlar va sopol idish siniqlarining tarqalish maydoni 1.5-3ga gacha yetadi. (Sariqamishdagi Gyaur1 va Xatib 1 makonlari.). Aftidan, bu yerda bir nechta jamoa yashagan qarorgohlar mavjud bo'lib, ovchilik va baliqchilik qilish uchun qulay bo'lganligi uchun ular qayta kelib

makon tutganlar. Xo'jalikda o'ta muhim tarmoq inson organizmi uchun zarur proteinlarni beruvchi baliqchilik rivoj topadi. Keyingi ma'lumotlarga ko'ra chorvachilik paydo bo'ladi. Yana bir eng muhim yangilik neolit davridan boshlab hozirgacha qo'llanib kelinayotgan sopol idishlar ishlab chiqarish kashf qilinadi. Buyumlarga badiiy naqshlar berish, ularning simmetrik tarzda ishlanishiga harakat qilish va yodgorliklardan topilgan ko'plab taqinchoqlar, tabiiy bo'yoqlar bu davrda estetik va tasviriy san'atning shakllanganligi va rivojlanishda bo'lganligidan dalolat beradi.

Kaltaminor madaniyatining ayrim yodgorliklaridagina uy-joy qoldiqlarini aniqlash mumkin bo'lgan madaniy qatlamlar saqlanib qolgan. Kam sonli bunday yodgorliklardan biri, yong'in tufayli yaxshi saqlanib qolgan uy-joy Jonboz 4 makonidir. Ustun o'ralari va to'sinlarining kuygan qoldiqlari uyning hajmi va uning strukturasi haqida fikr yuritish imkonini beradi. Uy umumiy holda 300 m² maydonni egallaydi. Uyning o'rtasida markaziy o'choq bo'lib, uni S.P.Tolstov diniy ahamiyatiga ega deb hisoblagan [13.60-62]. Enografik paralellar asosida asosan poyas qabilalarining uylariga taqqoslash orqali S.P.Tolstov Jonbos 4 m. li yirik karkasli chayla sifatidagi rekonstruksiyasini taklif qiladi [13.63]. Biroq fakt materiallarini qayta ko'rib chiqish va keng tahliliy tadqiqodlar natijasida M.P.Gryaznov ilk Kaltaminor davriga oid ushbu Jonbos 4 uyining S.P.Tolstovnikidan boshqacha ko'rinishdagi rekonstruksiyasini taklif qiladi. Ushbu rekonstruksiyaga ko'ra uy sakkiz burchakli, tarxi yarim yerto'la shaklidagi, sinch devorli va tomi gumbazsimon darvoza ko'rinishida bo'lgan (bunday tom O'rta Osiyoda keng tarqalgan). Uyni issiq tutish uchun tomi kul va tuproq qatlami bilan qoplangan. Ushbu qatlamning izlari qazish jarayonida darvoz tipidagi tom to'sinlarining kuygan qoldiqlari ustidan topilgan. M.P.Gryaznovning fikricha, uyning umumiy balandligi 4 m bo'lgan. Aytish joizki, ushbu rekonstruksiya nafaqat qazish davomidag kuzatishlarga, balki issiq ubtropiklarga xos baland va yengil chayladan ko'ra, ko'proq Xorazmning sovuq qishli kontinental iqlimiga ham mos keladi [14].

Bunday yirik uylar aftidan, Xorazm makonlariga xos bo'lgan. Masalan Qavat 7 makonidan topilgan uy joy maydoni 580 m² ekanligi aniqlangan [15,4-5]. Bu yerda madaniy qatlamlarning saqlanish darajasi Jonbosdagiga qaraganda ancha yomon va shu tufayli uyni barcha chegaralarini aniq belgilash imkoniyati yo'q. Bu uy ham M.P.Gryaznov ta'kidlaganidek, yonma-yon joylashgan yarim yerto'la ko'rinishidagi uy bo'lishi mumkin.

Kaltaminor madaniyatiga oid madaniy qatlamlar saqlanib qolgan. Uchinchi yodgorlik Darvozaqir bo'lib, bu yerda ham ustunli konstruksiya qoldiqlari aniqlangan. V.M. Massoning fikricha, bu uy emas balki qandaydir yordamchi xona bo'lgan, negaki, uning hududidan o'choq qoldiqlari topilmagan [16.137]. O'.I.Islamovning yozishicha, bu yerda 8 Maydonda to'rtburchakli uy bo'lgan. Arxeologik qazishmalar davomida O'.Islamov darvozaqirliklar chaylalarda yashaganliklarini aniqladi. Bunday chaylalarining topilishi Kaltaminor madaniyatida yangi xildagi uy-joyning ochilishiga sabab bo'ldi. Bu chaylalar bir necha madaniy qatlamdan iborat ekanligi ma'lum bo'ldi va ko'pgina o'sha davrga oid moddiy madaniy ashyolari qazib olindi. Manzilgohning maydoni tekis, tuprog'i sarg'ish bo'lib ustunlar uchun o'yilgan chuqurchalarni kuyindi, qora tuproq va qum bosgan. O'rganilgan chaylalardan barini burchaklarida to'rrta shimoliy sharq va janubiy g'arb bo'ylab (35° da) joylashgan. Bu qabrdan topilgan buyumlar O'rta Osiyo uchun ancha o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Bu to'g'ri yoki o'rtasi o'yilgan shaklli bargsimon poynaklarning ilk bor (7 dona) ko'p uchrashidir. Ushbu qabrning sanasi so'nngi neolit davri bilan belgilanishi mumkin [18]. Tadqiqotchilar tomonidan

o'rganilgan Kaltaminor yodgorliklari urug' jamoalarining makonlari bo'lgan. Bu yerdan topilgan uy-joy qoldiqlarini bir yoki ikki yarim yer to'ladan iborat qarorgohlar deyish mumkin.

Kaltaminor madaniyatining arxaik ko'rinishi uning iqtisodiy asoslari bilan to'liq mos keladi. Barcha ma'lumotlar Kaltaminorliklarning hali o'zlashtiruvchi xo'jalikka asoslangan hayot tarzida yashayotganligini ko'rsatadi. Ular iqtisodining asosiy tarmoqlari ovchilik va baliqchilik bo'lib ayrim joylarda terma, qisman chorvachilik bilan to'ldirilgan.

Kaltaminor madaniyati yodgorliklari va ularning geografik joylashuvi ham yuqoridagi fikrlarni tasdiqlaydi. Ular dasht va cho'l hududlariga sochilgan daryo va ko'llar bo'ylarida jipslashgan mavsumiy makonlardir. Xorazmda Kaltaminor makonlari Oqcha daryo deltalari bo'ylari, ularning atrofidagi to'qayzorlarga tutashgan yerlarda, hatto ayrim makonlar esa deltalar hosil qilgan orolchalarda joylashgan. Mashhur Jonbosqal'a yodgorligi ana shunday orolchadan topilgan. Sariqamish yodgorliklari ham qirg'oq bo'ylab cho'zilgan holda joylashadi. Uzboyda Kaltaminor sohiblari tinch suv ortida, quyilishlarda va kichik ko'llar atrofiga makon tutganlar. Katta va Kichik Tuzkon ko'llari esa Zarafshonning quyi oqimidagi neolit davri qabilalarining to'planadigan joyi bo'lib xizmat qilgan.

Xulosa va takliflar. Shunday qilib, kaltaminorlik, sazog'onlik va Markaziy Farg'onaning neolit davri aholisi nafaqat baliqchilik va ovchilik, balki chorvachilik bilan shug'ullangan jamoalardir. Ular o'sha davrlardanoq qoramol, tuya va boshqa hayvonlarni xonakilashtirganlar. Qizilqumning teraklar o'sgan qulay o'tloqzorlarida bir joydan ikkinchi joyga ko'chib, mavsumiy uy-joylar qurib chorvachilik, baliqchilik va ovchilik bilan shug'ullangan. Qo'shni madaniyatlar aholisi bilan doimiy aloqada bo'lganlar, shuningdek, mahalliy mezolit davri qabilalari asosida shakllangan va insoniyat taraqqiyotining keyingi davrlari uchun zamin hozirlaganlar.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Виноградов А.В. неолитический памятники Хорезма-Москва:Наука, 1968. С. 142.
2. Толстов-С.П. Хорезмская археологическая экспедиция 1940 г. (четвертый полевой сезон работ экспедиции). КСИИМК вып 12. 1946 б. С. 34.
3. Итина М. А Памятники певобытной культуры верхнего Узбоя ТХАА.
4. Толстов С.П., Кесъ А. С.,Итина М.А Адриянов Б.В.Низовъя Аму-Даръя, Сары-Камиш Узбой. История фромирования и заселения. МХЭ,3, 1960 С. 77.
5. Виноградов А. В. Раннекельтеминарская соянка Куняк 1. КСИЭ, вып.30. 1958 С. 4
Виноградов А.В Новые неолитические находки Хоразмской экспедиции АНСССРВ 1957 г. МХЭ Вып. 4, 1960, С,12,Виноградов А.В. новые материалы для изучения кельтеминарской культуры. МХЭ, вып. 6. 1963, С.36.
6. Тереношкин А.И. Археологическая рекогносцировкав западной части Узбекистана. ВДИ. № 2. 1947, С 134: Вактурская Н.Н.О поездке в Южные Кызылкум в 1955 г МХэ. Вып 1. 1959, с.165
7. Гулямов Я.Г. Археологические работы к западу от Бухарского оазиса ТИИА АН УЗССР вып.8 1956, С 14.
8. Исламов У.И. Кельтеминарская культура на Махандаръе. Научн. Работы и сообщения (АН УЗССР, отд Обществ. Наук). Кн. 4 Ташкент. 1961а, С. 38, Исламов У.Исламов Открытие неолитической культуры на Махандаръе. ОНУ.вып. 1 1961б, С. Там же С 39.

9. Исламов У.И. Неолитическая культура в низовьях Зарафшана автореф. дисс.канд. ист. наук. Л. 1963б С 16.
10. Виноградов А. В Кельтеминарская культура. М. автореф. дисс.канд. ист. наук. Л. 1957б С 11
11. Виноградов А. В к вопросу о южных связях Кельтеминарской культуры. СЭ. № 1 1957 а С.44.
12. Виноградов А. В Деревни охотники и рыболовы Среднеазиатского междуречья. Москва 1981. – С. 118.
13. Толстов С. П. Деревни Хорезм. Опыт историко-археологического исследования. Москва 1948а, С. 60-62.
14. Грязнов М.П. Окладников А.П Первобытнообщинный строй. В кн: История Киргизии 1,гл 1 Фрунзе. 1963 С 97.
15. Толстов С.П., Жданко Т. А., Итина М.А Работы Хорезмской археолого-этнографической экспедиции АН СССР в 1958-1960 гг. МХЭ, вып. 6. 1963, С,4-5
16. Масон В.М. Средняя Азия в эпоху камня и бронзы. –Москва: Наука, 1966. С 137.
17. Ягодин В.Н. Памятники кочевых племен древности и средневековья –веки. Древняя и средневековая культура юга-восточного Устюрта. Ташкет. 1978, С. 148-151: Бижанов. Е.Первое неолитическое погребение на Устюрте. Ташкент. 1978. С. 250-252.
18. Виноградов А.В.,Итина М.А., Яблонской Л.Т. Древнейшее населения низовый Амудары. Археолого-палеантропологическое исследование. –Москва: Наука . 1986 С. 70.
19. Мирсоатова С.Т. Ўзбекистоннинг тош даври археологияси ва антропогенези масалалари. – Фаргона, 2017. – Б. 67-97.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/3 (3)-2023 йил

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).